

RAPORT PRELIMINAR ASUPRA CERCETĂRILOR ARHEOLOGICE DE LA MOIGRAD (POROLISSUM) DIN ANII 1977—1979

În anul 1977 au fost reluate săpăturile arheologice la Moigrad (Porolissum)¹. Durata acestor săpături a fost planificată pe 10 ani; lucrările sînt executate de un colectiv format din cercetători de la Institutul de Istorie și Arheologie din Cluj-Napoca și muzeografi de la Muzeul de Istorie și Artă din Zălau². Obiectivul săpăturilor arheologice de la Moigrad este de mare amploare. Trebuie identificate întinderea, caracterul și limitele în timp ale locuirii dacice; trebuie stabilite dimensiunile și elementele (părțile) complexului din epoca romană precum și precizate unele caracteristici cronologice, demografice, etc; trebuie deasemenea să se stabilească în ce constă, cît durează și cum se poate interpreta locuirea în perioada post aureliană. Aceste obiective strict științifice ale noii etape a cercetărilor vor fi realizate nu dintr-odată ci în etape care rămîn dependente atît de mărimea fondurilor alocate, cît și de forța de muncă disponibilă și de mărimea și eficacitatea grupului de lucru. Prin lucrările de restaurare și conservare efectuate deja sau care urmează a fi efectuate avem deasemenea în vedere crearea unui parc arheologic întins, primul și singurul din județul Sălaj și poate chiar din întreaga Transilvanie de Nord. În acest fel săpăturile arheologice începute în anul 1977 îmbină atît cercetarea istorică în sine cît și difuzarea și popularizarea rezultatelor ei pe plan național și internațional.

În lipsa și imposibilitatea efectuării unei ridicări topografice prealabile³, care să permită caroierea terenului și împărțirea lui sistematică pentru cercetare, complexul roman a fost divizat de noi în mai multe unități⁴, atît în funcție de caracterul lor, cît, și mai ales, de poziția lor față de un obiectiv fix — considerat ca bază pentru orientarea tuturor cercetărilor —. Un rol important în stabilirea acestor unități l-a jucat nivelul actual al cunoștințelor

¹ Dăm deocamdată ca reper bibliografic pentru Porolissum articolul întocmit de C. Dai-covicu în *RE*, XXII, 1951, col. 265—270. Lucrările apărute ulterior sînt foarte numeroase și vor fi, parțial, citate pe parcursul articolului nostru.

² Fondurile pentru săpăturile arheologice sînt furnizate de ambele instituții participante la săpături; printr-o înțelegere prealabilă întreg materialul recoltat intră în patrimoniul Muzeului de Istorie și Artă din Zălau.

³ În chip teoretic ridicarea topografică este obligatorie prin dispozițiile DPCN. În condițiile unui complex de întinderea Porolissumului costul unei asemenea ridicări este însă exagerat de mare.

⁴ Fiecare din aceste unități (părți) mari poate fi la rîndul ei împărțită în elemente mai mici din care este alcătuită; unități de tipul castrelor constituie în întregime un obiectiv de cercetare.

noastre despre complex, nivel care poate fi caracterizat ca fiind într-un stadiu de început. Ca element de referință topografică pentru planul întregului complex roman a fost ales castrul situat pe vârful dealului Pomet. Iată lista unităților care compun complexul roman: (Fig. 1)

A castrul situat pe dealul Pomet, inclusiv elementele exterioare de apărare

B castrul situat pe vârful Citera, inclusiv elementele exterioare de apărare

C fortificația de pământ situată pe panta de Sud-Est a dealului Citera în continuarea castrului B (castru de antrenament ?)

D castrul nr. 1 de la Brebi situat pe locul numit „Roata Dungii”

E castrul de pământ nr. 2 de la Brebi situat pe locul numit „Scoală”

F valul de pământ situat la Vest și Nord de castrul de pe Pomet (A) începînd de la turnul de pe „Poiană” (Meseș) coborînd pe Ferice—Citera și apoi coborînd spre valea Ortelecului la Brebi

G zidul de piatră din dealul Ursoaiei pînă la Citeră

H turnurile din val (F) sau zid (G); numerotarea lor se va face în ordinea identificării sau a așezării lor: H 1, H 2, H 3...

I amfiteatrul situat la Sud-Vest de castrul de pe Pomet

J baia și palestrele situate la Sud-Vest de castrul de pe Pomet

K drumul roman, de la intrarea lui în complex în locul unde întretaie valul de pământ (F) spre castrul de pe Pomet, cu toate ramificațiile lui

L clădirile situate pe terasa aflată la Nord-Est de castrul de pe Pomet

M clădirile situate pe terasa aflată la Nord-Vest de castrul de pe Pomet

N clădirile situate pe terasele situate la Nord de castrul de pe Pomet pe terasa sanctuarelor, așezată între valul interior și marginile râpei spre Sud-Vest

O clădirile situate pe terasele de la Sud-Est de castru = orașul propriu zis

P cimitirul de pe dealul „Ursoieș”

Alte unități ale complexului care vor fi identificate vor primi la rîndul lor un nume și un indicativ în continuarea acestei liste. Notele și observațiile de săpături, inventarierea materialului au urmat și vor urma acest sistem de referință pe unități. În cadrul fiecăreia din ele, construcțiile mai mici vor primi un număr și o prezentare anume determinată de stilul de muncă a responsabilului pentru cercetarea părții respective.

În cele ce urmează vom prezenta un raport preliminar în legătură cu săpăturile din primii trei ani de cercetări arheologice. Acest raport va cuprinde pe scurt lucrările efectuate, cîteva constatări cu caracter istoric în legătură cu primele trei unități (părți) cercetate: castrul roman de pe Pomet (A), clădirile situate pe terasa sanctuarelor (N) și drumul roman (K). Faptul că raportul se limitează exclusiv la cercetările din anii 1977—1979 are mai multe motive. Pe de-o parte este lipsa aproape totală a documentației cercetărilor anterioare. Această situație ne-a silit să facem aproape abstracție de

ele și să tratăm fiecare obiectiv în parte ca necercetat procedînd la secționarea și cercetarea lui. Pe de altă parte în desfășurarea săpăturilor arheologice s-au ivit și se mențin greutăți în legătură cu organizarea, administrarea, procurarea forței de muncă și mai ales cu suma fondurilor pentru cercetare și restaurare⁵.

EUGEN CHIRILĂ — NICOLAE GUDEA

I. A. *Castrul roman situat pe dealul Pomet*. a. Castrul roman ocupă o poziție centrală în cadrul complexului, dominînd întreg teritoriul lui. b. *Descrierea terenului*. Castrul este așezat pe un deal din roci vulcanice suprapuse de argile și luturi; terenul este în pantă cu înclinația generală Nord-Est—Sud-Vest; dar în cadrul acesteia se pot delimita anumite subdiviziuni: colțul de Est este punctul cel mai înalt (Bisericuța = 504 m); există deasemenea și o înclinație spre Nord-Vest a jumătății de Nord-Vest a castrului; porțiunea care cuprinde și colțul de Vest este puternic înclinată spre Vest; în sfertul de Sud al castrului există o depresiune largă (o căldare) deschisă spre Sud-Est; zona din mijloc a castrului este mai ridicată, în așa fel încît, de la porta praetoria nu se vede nici centrul și nici zona porții decumana. Margi-nile castrului sînt mai ridicate și, cu excepția unor porțiuni de pe latura de Sud-Est, foarte abrupte față de terasele din jurul său. Acest aspect al terenului este neobișnuit pentru amplasarea unui castru. Credem însă că la alegerea acestui loc au avut mai puțină importanță principiile castrametației decît posibilitățile excelente de observație și poziția, ambele oferind condiții foarte bune de apărare. c. *Săpături anterioare*. Primele săpături care au fost executate la castru datează din anii 1939—1940; ele s-au datorat muncii voluntare a tineretului și au fost conduse de C. Daicoviciu și L. Ghergariu⁶. Din informațiile primite de la L. Ghergariu știm că au fost săpate secțiuni pe toate laturile, la colțul de Est (Bisericuța) și la porta principalis sinistra; deasemenea s-au făcut săpături și în interior în zona comandamentului⁷. În anul 1943 s-au efectuat săpături de către un colectiv mai mare de lucru sub conducerea lui A. Radnóti. Au fost parțial excavate porta praetoria, porta decumana, porta sinistra, turnul din colțul de Nord și o parte din clădirea comandamentului⁸. Rezultatele acestor cercetări au fost publicate recent cu o mulțime de confuzii și erori⁹. În anul 1949 M. Moga a dezvelit porta principalis dextra și drumul din fața ei¹⁰. În fine, în anul 1958 și în 1959 M.

⁵ Se simte foarte acut lipsa unei baze fixe pentru cercetare care să nu se necesite anual sau sezonier transportarea materialelor la și de la Porolissum; în aceeași măsură se simte nevoia asigurării unor condiții minime de adăpostire a personalului de cercetare; deasemenea este necesară mărirea fondurilor pentru cercetare și restaurare.

⁶ Foarte sumar C. Daicoviciu, în *Dacia*, 7—8, 1937—1940, p. 232 și urm.; C. Daicoviciu, în *RE*, XXII, 1951, col. 265—; informații mai numeroase am primit de la L. Ghergariu.

⁷ L. Ghergariu, în *Acta MP*, 4, 1980, p. 77—79.

⁸ E. Toth, *Porolissum. Das Castellum in Moigrad. Ausgrabungen von A. Radnóti. 1943*, Budapest, 1978 (1979).

⁹ O recenzie (preliminară) în legătură cu modul cum tratează această carte problemele legate de castru este în curs de publicare.

¹⁰ M. Moga, în *SCIV*, 1, 1950, p. 131—135.

Macrea în fruntea unui colectiv larg, în cadrul unor cercetări mai ample la Porolissum a executat trei secțiuni și la castrul de pe Pomet: secțiunea 1 pe latura de Nord-Vest în apropierea turnului de colț peste elementele de fortificație; secțiunea 2 pe latura de Sud-Vest în apropierea turnului din colțul de Vest peste elementele de fortificație; secțiunea 3 peste turnul din colțul de Sud¹¹. Aceste secțiuni, al căror loc l-am identificat cu precizie și pentru care s-a păstrat documentația, au fost considerate secțiuni de bază, iar numeroarea lucrărilor noastre a pornit ținând cont de ele.

d. *Săpăturile executate în anii 1977—1979. (Fig. 2)*
1977

— secțiunea 1 (1958) a fost redeschisă pe o lungime de 5 m pentru a identifica zidul de incintă și a dispune de un reper

— secțiunea 4 ($10 \times 1,50$ m) executată peste turnul din colțul de Nord, avînd poziția unei bisectoare a unghiului format din cele două laturi; ea a fost completată apoi cu două secțiuni 4 a (10×2 m) și 4 b (10×2 m) executate de-o parte și de alta a ei; împreună au alcătuit caseta de dezvelire a turnului de colț

— secțiunea 5 ($5 \times 1,50$ m) executată pe latura de Nord-Vest la 10 m spre Vest de secțiunea 1

— secțiunea 6 ($5 \times 1,50$ m) executată pe latura de Nord-Vest la 10 m spre Vest de secțiunea 5

— secțiunea 7 ($10 \times 1,50$ m) executată pe latura de Nord-Est la aproximativ 95 m de latura de Nord-Vest

— secțiunea 8 ($10 \times 1,50$ m) executată pe latura de Nord-Est la 35 m de secțiunea 7

— secțiunea 9 ($20 \times 1,50$ m) executată între secțiunile 7—8, paralelă cu zidul de incintă și la 2 m spre interior; s-au deschis trei casete de cîte 10×6 m; două au fost executate în acest an peste bastionul de Nord și bastionul de Est; caseta peste spațiul porții a fost executată în anul 1979

— secțiunea 10 ($10 \times 1,50$ m) executată pe latura de Nord-Est la 15 m distanță de zidul de pe latura de Nord-Vest

1978

— secțiunea 11 ($45 \times 1,50$ m) executată pe latura de Sud-Est la 15 m spre Est de bastionul de Est al porții principalis dextra

— secțiunea 12 ($20 \times 1,50$ m) în spatele porții principalis dextra, paralelă cu zidul de incintă și la 10 m spre interior

— secțiunea 13 ($7,50 \times 1,50$ m) executată pe latura de Sud-Est la 17 m spre Sud de bastionul de Sud al porții principalis dextra

— secțiunea 14 ($7,50 \times 1,50$ m) executată pe latura de Nord-Vest la 15 m spre Vest de secțiunea 6

— secțiunea 15 ($7,50 \times 1,50$ m) executată pe latura de Nord-Vest la 20 m spre Vest de secțiunea 14

— secțiunea 16 ($7,50 \times 1,50$ m) executată pe latura de Nord-Vest la 20 m spre Vest de secțiunea 15

— secțiunea 17 ($7,50 \times 1,50$ m) executată pe latura de Nord-Vest la 5 m spre Vest de bastionul de Vest al porții principalis sinistra

— secțiunea 18 (20×10 m) casetă executată peste întreaga zonă a porții principalis sinistra, foarte răscolită și denivelată

— secțiunea 19 (20×10 m) casetă executată peste întreaga poartă de pe latura de Sud-Est; principalis dextra

¹¹ M. Macrea și colab., în *Materiale*, 7, 1961, p. 371—374.

- secțiunea 20 ($5 \times 1,50$ m) executată pe latura de Nord-Est la 15 m spre Est de secțiunea 8
- secțiunea 21 ($7,50 \times 1,50$ m) executată pe latura de Nord-Est la 20 m spre Est de secțiunea 20
- secțiunea 22 ($5 \times 1,50$ m) executată pe latura de Nord-Est la 20 m spre Est de secțiunea 21
- secțiunea 23 ($5 \times 1,50$ m) executată pe latura de Nord-Est la 20 m spre Est de secțiunea 22
- secțiunea 24 ($10 \times 1,50$ m) executată în spatele porții praetoria la 10 m spre interior, paralelă cu zidul de incintă
- secțiunea 25 ($10 \times 1,50$ m) executată pe latura de Sud-Est la 50 m spre Est de bastionul de Est al porții principalis dextra
- secțiunea 26 ($10 \times 1,50$ m) executată pe latura de Sud-Est la 20 m spre Est de secțiunea 25
- secțiunea 27 (10×2 m) executată în zona turnului din colțul de Est
- secțiunea 28 (10×2 m) executată în zona colțului de Est paralelă și la 0,50 m distanță de secțiunea 27
- secțiunea 29 (10×2 m) executată paralelă și la 0,30 m distanță de secțiunea 28
- secțiunea 30 (10×2 m) executată paralel cu secțiunea 29 și la 0,30 m distanță de ea
- secțiunea 31 ($45 \times 1,50$ m) executată în zona centrală a castrului, orientată aproximativ Nord-Est—Sud-Vest peste via principalis și principia
- secțiunea 32 ($40 \times 1,50$ m) executată paralel cu secțiunea 31 la 10 m spre Nord-Vest
- secțiunea 33 ($55 \times 1,50$ m) executată paralel și la 10 m spre Nord-Vest de secțiunea 32
- secțiunea 34 ($5 \times 1,50$ m) executată peste zidul din spate al clădirii comandamentului (principia)
- secțiunea 35 (10×2 m) executată în zona colțului de Est paralelă și la 0,30 m spre Est de secțiunea 30
- secțiunea 36 (10×2 m) executată în zona colțului de Est, paralelă și la 0,30 m spre Est de secțiunea 35
- secțiunea 37 ($60 \times 1,50$ m) executată paralel și la 10 m spre Nord-Vest de secțiunea 33
- secțiunea 38 ($50 \times 1,50$ m) executată peste zona din spatele clădirii comandamentului

1979

- secțiunea 39 ($5 \times 1,50$ m) executată pe latura de Nord-Est la 15 m spre Est de secțiunea 10
- secțiunea 40 ($5 \times 1,50$ m) executată pe latura de Nord-Est la 15 m spre Est de secțiunea 39
- secțiunea 41 ($5 \times 1,50$ m) executată pe latura de Nord-Est la 15 m spre Est de secțiunea 40
- secțiunea 42 ($5 \times 1,50$ m) executată pe latura de Nord-Est la 20 m spre Est de secțiunea 41
- secțiunile 43; 44; 45; 46; 47; 48; 49; executate pe latura de Nord-Vest; prima la 20 m spre Vest de secțiunea 17 iar celelalte la o distanță de 20 m între ele ($5-7,50 \times 1,50$ m)
- secțiunile 50; 51; 52; 53; 54; 55; 56; 57; 58; 59; 60 executate pe latura de Sud-Vest ($5 \times 1,50$ m); prima (50) la distanța de 20 m de latura de Nord-Vest, iar celelalte tot la 20 m distanță între ele
- secțiunile 61; 62; 63; 64; 65; 66; 67; ($5 \times 1,50$ m); executate pe latura de Sud-Est; prima la 20 m de latura de Sud-Vest, iar celelalte la distanță de 20 m între ele până la porta dextra
- secțiunea 68 ($30 \times 1,50$ m) executată paralel cu zidul de incintă de pe latura de Sud-Est, la 5 m în spatele lui; a fost dezvoltată în trei case; a — peste bastionul de Vest; b — peste spațiul porții; c — peste bastionul de Sud

— secțiunea 69 (10×2 m) executată peste colțul de Vest avînd direcția unei bisec-toare; a fost completată ulterior cu încă trei secțiuni: 69 a (10×2 m) paralelă și la 0,30 m distanță spre N; 69 b (10×2 m) paralelă și la 0,30 m distanță spre Sud; 69 c (10×2 m) paralelă și la 0,30 m spre Nord

e. *Constatări cu caracter tehnic și istoric.* Numeroasele secțiuni executate peste laturile castrului au permis stabilirea pentru întia oară a unor dimensiuni mai precise ale castrului: 230×300 m; dar pentru că măsurătorile au fost efectuate fără aparate speciale, numai prin jalonare simplă, este posibil ca aceste dimensiuni să sufere modificări minore la o măsurare cu aparate de precizie. Diferențele s-ar putea datora atît undulațiilor terenului cît și erorilor bandei de măsurat. Deci prin dimensiuni castrul de pe Pomiet este cel mai mare castru de unitate auxiliară din Dacia și include toate caracteristicile categoriei de *castra tertiata*. Porțile praetoria și decumana sînt așezate aproximativ la mijlocul laturilor (105—106 m, respectiv 110—116 m), în timp ce porțile laterale (*principales*) sînt așezate la 110 și 170 m de laturile de Nord-Est, respectiv de Sud-Vest.

Secțiunile executate peste laturi au confirmat existența a două faze de construcție la incintă¹²: faza cu incinta din val de pămînt și faza cu incinta din zid de piatră; a fost identificată și o fază de reparare a zidului de incintă. Singura secțiune executată deocamdată peste elementele fortificate ale incintei (secțiunea 11) a confirmat poziția și dimensiunile șanțului de apărare situat la mare distanță de val și zid, așa cum îl identificase M. Macrea¹³. Lucrurile nu s-au clarificat însă în legătură cu așa numita bermă¹⁴. Trebuie să menționez aici că valul de pămînt a fost construit din lut adus din altă parte, volumul pămîntului care alcătuiește valul întrecînd cu mult pe al celui care putea fi scos din șanțurile mici de apărare. Diferențele de culoare și structură ale pămîntului din val sînt încă o dovadă în acest sens. Zidul a fost construit în tehnica *opus incertum*; grosimea lui nu este egală și diferă chiar pe aceeași latură de mai multe ori; grosimea medie este de 1,80—2 m¹⁵. Au fost identificate aproape în întregime elementele întărite ale zidului de incintă¹⁶.

Porta praetoria; situată pe latura de Nord-Est; spațiul porții larg de 7,50 m; distanța între contraforți 7,50 m; spațiul a fost împărțit în două culoare largi de cîte 3,50 m de un pînten lung de 1,30 m și lat de 0,50—0,60 m lucrat cu grijă din mai multe blocuri de gresie nisipoasă, frumos cioplite. În spațiul porții s-au păstrat bine pietrele drumului; dimensiunile bastioanelor $9 \times 4,80$ m cel de Nord și $9 \times 4,90$ m cel de Est; încăperile măsoară $2,80 \times 4$ m, respectiv $2,20 \times 3$ m; bastioanele au fost construite într-o bucată cu zidul; partea semicirculară din față a fost umplută cu pămînt galben identic cu cel din val; bastionul de Est nu prezenta urme de locuire în

¹² Așa cum le-a stabilit mai întîi A. Radnóti. cf. E. Toth, *op. cit.*, nota 8; și apoi de M. Macrea, în *op. cit.*, p. 371.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ Semnificația termenului bermă nu este încă deloc clară nici la Porolissum și nici aiurea la alte caestre din Dacia sau din Imperiu.

¹⁵ Grosimea deosebită a zidurilor a fost determinată, credem, de poziția castrului.

¹⁶ Repetăm aici observația făcută la începutul articolului că datorită lipsei documentației cercetărilor anterioare am săpat sistematic toate aceste elemente.

interior; grosimea zidului este de 0,90—1 m; nu s-au putut identifica intrările în bastioane. *Porta decumana*; situată pe latura de Sud-Vest; spațiul porții este larg de 4,25 m; distanța între contraforți este de 3,20 m în față și 3,75 m în interior; se păstrează bine pietrele drumului, larg de 3,75 m; de-o parte și de alta a lui rămîne pînă la bastioane cîte un spațiu larg de 25—30 cm, ușor adîncit, care servea pentru scurgerea apei din castru; dimensiunile bastioanelor $8,45 \times 4,85$ cel de Vest și $9,18 \times 4,95$ cel de Sud; încăperile măsurau $3 \times 2,95$ m, respectiv $3 \times 2,75$ m; ambele bastioane au fost locuite; părțile semicirculare din exterior erau umplute cu pămînt galben din val. Intrările au fost identificate la ambele bastioane, pe laturile din spate, spre zidul interior al porții. Zidurile sînt groase de 0,85—0,95 m; au fost construite într-o bucată cu zidul de incintă; la bastionul de Sud s-au găsit cîteva fragmente de materiale arhitectonice mai vechi refolosite; la construirea bastioanelor s-a folosit și cărămida. *Porta principalis dextra*; situată pe latura de Sud-Est; spațiul porții era larg de 7 m; distanța între contraforți 6,70 m; acest spațiu a fost împărțit în două culoare largi de 2,25 m spre Est și de 2,72 m spre Sud, de un zid-pinten lat de 0,75 m și lung de 5,50 m; acest zid pornea de la nivelul zidului din spate al bastioanelor și ajungea la limita contraforților din față; dimensiunile bastioanelor $9,75 \times 5,75$ m cel de Sud și $9 \times 5,20$ m cel de Est; încăperile măsurau $2,55 \times 3$ m, respectiv $2,30 \times 3,25$ m; bastioanele au fost construite într-o bucată cu zidul de incintă; încăperile lor au fost locuite; în bastionul de Est s-a găsit și padimentul tencuit cu var; grosimea zidului este de 1,30—1,50 m; se păstrează bine nivelul superior al temeliei care este mai lată decît zidul propriu zis. Intrările în bastioane nu au fost identificate. *Porta principalis sinistra*; se află pe latura de Nord-Vest; spațiul porții este larg de 7,50 m; distanțele între capetele contraforților sînt de 6,98 în exterior și 6,70 în interior; pietrele drumului de acces au fost scoase; nu a fost identificat nici pintenul porții așa cum îl găsisese A. Radnóti în 1943, probabil el fiind distrus între timp și pietrele transportate; dimensiunile bastioanelor sînt $9,30 \times 5,09$ m la bastionul de Vest și $9,25 \times 5$ m la bastionul de Nord; încăperile măsoară $3,40 \times 3,20$, respectiv $3,50 \times 2,60$ m; bastioanele au fost construite într-o bucată cu zidul de incintă; grosimea zidurilor este de 1 m; spațiile semicirculare din față au fost umplute cu pămînt galben identic cu cel din val. La bastionul de Nord a fost identificată intrarea largă de 1 m, situată pe latura din spate cu marginile construite din cărămizi.

Au fost identificate și dezvelite două turnuri de colț: de Nord și de Vest. Turnul din colțul de Nord are plan aproximativ trapezoidal; dimensiunile laturilor sînt $5,80 \times 5,30 \times 2,90 \times (7)$ m în partea exterioară; grosimea zidului este de 0,90—1 m; pe latura din spate lîngă colțul de Est se află intrarea largă de 0,80 m mărginită de-o parte și de alta de doi bolovani mari. Turnul din colțul de Vest are plan trapezoidal; capetele laturilor spre zidul de incintă au fost scoase odată cu acesta; dimensiuni $5 \times 3,80 \times 3,80 \times (6,26)$ m în partea exterioară; grosimea zidului este de 0,90 m; locul intrării nu a putut fi precizat. Secțiunile executate peste colțul de Est nu au idenuțificat existența unui turn de colț. Probabil că, așa cum s-a întîmplat și

cu incinta, aici întreg colțul fiind o stîncă masivă zidurile s-au oprit la nivelul ei și nu a mai fost nevoie de construirea unui turn pe o înălțime naturală foarte proeminentă.

Au fost identificate mai multe turnuri de curtină: două pe latura de Nord-Vest (secțiunile 6; 15), unul pe latura de Sud-Vest (secțiunea 51), unul pe latura de Sud-Est (secțiunea 62) și două pe latura de Nord-Est (secțiunile 40; 42 +). A fost dezvelit numai unul dintre ele, pe latura de Nord-Vest; dimensiuni $(5) \times 4,70 \times 5,10 \times 4$ m; grosimea zidului este de 0,80—0,85 m; planul este patrulater neregulat; pe latura din spate la colțuri se aflau bolovani mari din piatră vulcanică similari cu cel de la turnul din colțul de Nord.

Secțiunile trasate în interior au identificat clădirea comandamentului (principia); considerăm însă că datele oferite de aceste secțiuni sînt prea puține pentru a cunoaște toate elementele construcției¹⁷. Clădirea este evident orientată cu deschiderea spre Nord-Est; au fost identificate trei din părțile ei mari; încăperile de pe latura din spate, curtea acoperită (basilica) și curtea pavată (atrium); ultimele două par a fi despărțite între ele printr-un șir de postamente pentru coloane; se pare însă că mai există încăperi laterale și un șir de încăperi pe latura din față.

Tot în interior au fost dezvelite parțial: via principalis pe toată porțiunea cuprinsă între intrarea în principia și porta dextra; și o parte din via praetoria chiar în fața mai sus amintitei intrări. Ambele drumuri au fost construite din bolovani de rocă vulcanică, mai mari, bine aliniați pe marginile drumului. La via principalis aceste pietre se păstrează numai pe latura de Nord-Est, în partea de sus a pantei, restul fiind scoase. În fața principiei se păstrează foarte bine.

f. *Cîteva considerații în legătură cu materialul arheologic.* Materialul arheologic este foarte numeros și complex atestînd o viață economică activă. 1. Grupa cea mai numeroasă este alcătuită din ceramică. În cadrul ei cele mai numeroase sînt materialele servind pentru construcții (țigle, cărămizi, olane, antefixe, etc.). Dintre acestea amintim aici numai țiglele și cărămizile stampilate ale căror stampile continuă seria descoperirilor vechi¹⁸. Am sublinia doar că stampilele de tipul LEG VII G F se concentrează în principia; cele de tipul LEG VII G F + C H III la porțile castrului (*praetoria* și *principales*); în zona de Sud-Vest a castrului și la *porta decumana* am găsit mai ales stampile de tipul CVL. Antefixe au fost descoperite pînă acum numai în secțiunile de pe latura de Sud-Est a castrului. 2. Vasele ceramice sînt foarte numeroase, dar nu permit încă o analiză detaliată. Ele se împart în trei grupe: vase ceramice de import (mai ales terra sigillata), vase cu decor ștampilat locale și vase ceramice obșnuite. Singurele care sugerează anumite poziții cronologice sînt deocamdată vasele de import. 3. Numeroase sînt și piesele ceramice apărute: opaițe, jetoane, creuzete, tipare negative, etc. 4. Materialul din fier este de asemenea numeros. Am sublinia mai întîi existența unei cantități mari de zgură din fier, prezența căreia sugerează existența unor furnale de reducere a mi-

¹⁷ Cam tot așa trebuie tratate și datele oferite de E. Toth, *op. cit.*

¹⁸ N. Gudea, în *Acta MP*, 2, 1978, p. 65—77.

nereului pe loc. Pe primul loc între produsele din fier stau materialele pentru construcții (piroane, scoabe, cuie); urmează apoi uneltele, elementele de îmbinare, arme, instrumente. Multe obiecte din fier sînt încă nedeterminabile din cauza oxidării avansate. 5. Obiectele din bronz sînt numeric mai puține, dar nu și mai puțin importante; ele se împart în instrumente, unelte, piese de decor (fibule, aplice de diferite tipuri, catarama, pandantive etc.). Au apărut fragmente de la o statuie (sau mai multe statui) umană în mărime naturală. 6. Obiectele din os prelucrat sînt foarte puține; am menționa aici numai un mîner de cuțit reprezentînd pe Venus Pudica. În schimb foarte numeroase sînt oasele menajere, care vor constitui subiectul unui studiu aparte, și care arată modul cum își procurau soldații hrana. 7. Numeroase sînt fragmentele de sticlă; unele provin de la vase; altele în mod evident sînt plăci mari care proveneau de la geamurile unor ferestre. 8. Obiectele din piatră sînt mai puține. Am găsit fragmentele unui vas mare din șist verde, cîteva fragmente de la plăcuțe pentru preparat medicamente, rîșnițe din tuf vulcanic. De o importanță deosebită sînt însă fragmentele sculpturale și inscripțiile. Fragmentele sculpturale descoperite mai ales la porți, vor permite reconstituiri grafice importante. Inscriptiile constituie documente privind viața proprie a castrului sau a persoanelor care au trăit în și lîngă el.

1. *Inscripție onorifică*; fragment din piatră calcaroasă de culoare albă, cu reflexe roșiatice; dimensiuni $27 \times 23 \times 15$ cm; cîmpul păstrat al inscripției 20×21 cm; reprezintă marginea din dreapta a piesei; litere înalte de 7,5 cm; distanța între rînduri 2 cm; porta principalis dextra lîngă bastionul de Sud, în partea exterioară; săpăturile din anul 1978.

... ELI

... LEG

2. *Inscripție votivă*; din piatră calcaroasă de culoare albă cu reflexe roșiatice; a fost ruptă în două bucăți, dar bucățile se potrivesc, piesa prezentîndu-se întregă; dimensiuni $95 \times 27 \times 25$ cm; capitelul are două registre; $27 \times 7 \times 15$ cm; înălțimea torului este de 6 cm; dimensiunile cîmpului pentru scris sînt 20×38 cm; baza este lată de 27 cm și lată de 38 cm; literele sînt înalte de 3 cm în rîndul 1, au 3,5 cm în rîndul 2; 3, 2 cm în rîndul 3 și cîte 3 cm în rîndurile 4—6; pe capitel se află un fîgaș de 21×15 cm pentru libații cu o bordură de 2,5 cm; descoperită în secțiunea 63 încastrată în zidul de incintă al castrului; săpăturile din anul 1979. (Fig. 3/1.

I O M

P A E L

I A C V B V S

D E C

M V N

P O R

V S L M

I (ovi) O(ptimo) M(aximo)

P(ublius) Ael(ius)

Iacubus

Dec(urio)

Mun(icipii)

Por(olissensis)

V(otum) S(olvit) L(ibens) M(erito)

3. *Inscripție votivă*; din piatră calcaroasă de culoare albă cu reflexe roșiatice; dimensiuni $82 \times 25 \times 37$ cm; capitelul 34×8 cm; lățimea bazei lui

37 cm; cîmpul pentru scris 30×46 cm; respectiv 23×41 cm; litere înalte de 3 cm în rîndul 1 și de 2,5—3 cm în rîndurile 2—9; distanța între rînduri 1 cm la primele două; 1,5 între rîndurile 3—8 și 2 cm între rîndurile 8 și 9; descoperită în secțiunea 63 încastrată în zidul de incintă; săpăturile din anul 1979. Fig. 3/2

I O M
P A E L M
A L A C H V
F L A M E N
Q Q M V N
S P O R E T S A
C E R D O S
D E I N P P
V S L M

I(ovi) O(ptimo) M(aximo)
P(ublius) Ael(eius) M
alachu(s)
Flamen
Q(uin) q(enalis) Mun(icipii)
S(eptimii) P(orolissum) et sa/cerdos
Dei N(umeri) P(almyrenorum) P(oroli
sensusium)
V(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito)

Notă: în rîndul nr. 7 a fost scris inițial SACERDOTI, dar peste litera T a fost săpată apoi litera S care reprezintă forma corectă a cuvîntului.

9. Au fost descoperite 40 de monete: cea mai mare parte provin din secolele II—III e.n., dar nu lipsesc piese din secolul I e.n.

NICOLAE GUDEA¹⁹

II. N. Clădirile situate pe terasele de la Nord de castrul de pe Pomiet; pe terasa sanctuarelor. Clădirea N₂. a. La Nord de castrul roman de la Pomiet, pe creasta dealului ce desparte Valea Pometului de Valea Ursoaiei, apare o înșiruire de trei terase situate pe coama mult aplatizată a înălțimii ale cărei pante coboară dinspre Sud spre Nord. b. Descrierea terenului: terasa sanctuarelor este situată la cca 250—300 m spre Nord de colțul nordic al castrului de pe Pomiet, spre valul de apărare al orașului (aliniaamentul valului dublu cu turnurile de pe dealul Comorii și Ferice și valul care coboară în valea Ursoaiei și apoi urcă spre Citeră). Terasa cu o lățime de 40—50 m are orientarea aproximativ Est-Vest, fiind limitată spre Nord de un mal rîpos care a fost amenajat în epoca romană cu val și șanț de apărare. Spre Sud terasa are o înclinație abruptă spre o zonă azi mlăștinoasă, coborînd apoi în terase mai mici spre izvoarele văii Pometului, zona de sub Ferice-Comoară și valul dublu. c. Săpăturile anterioare efectuate pe această terasă în anii 1939—1940 și apoi 1958—1959²⁰ au identificat cîteva clădiri, care pe baza inscripțiilor descoperite mai înainte aici au fost precizate ca lăcașuri de cult atribuite zeilor

¹⁹ În anul 1978 săpăturile au fost concentrate în întregime la castrul de pe Pomiet pentru a se asigura laturile sale ca repere pentru celelalte obiective din cadrul complexului; astfel au colaborat la cercetarea castrului V. Lucăcel (pentru porta sinistra) și Al. Matei (pentru porta dextra și principia); E. Chirilă a condus cercetările din colțul de Est. În anul 1979 la castru au mai lucrat E. Chirilă (turnul din colțul de Vest) și István Bajusz (porta decumana).

²⁰ Vezi notele 6 și 7. Nu se cunoaște planul clădirilor și nici descrierea lor.

Liber Pater și Bel²¹. Săpăturile efectuate atunci au deranjat mult întreaga zonă, răvășind ruinele templului, în special nivelul superior care corespunde epocii postareliene, îngreunând mult reconstituirea planului pentru această ultimă fază. Pe teren urmele celor două clădiri apăreau ca niște denivelări cu mormane de pământ răvășit peste care creșteau din plin mărăcini; terenul terasei făcea parte din pășunea satului Moigrad. d. *Săpăturile din anii 1977—1979. Fig. 4.*

1977

Secțiunea I (41×2 m) executată la capătul de Vest al terasei orientată aproximativ Sud-Nord; secțiunea a identificat drumul pavat cu dale de piatră ce traversează terasa precum și zidul estic al templului numit convențional templul lui Liber-Bel (= clădirea N 2); a fost secționat și valul de apărare spre Nord-Est al orașului

— secțiunea 2 (35×2 m) executată la 12 m spre Nord-Vest de secțiunea 1 peste drumul roman și peste clădirea N 2. Peste această clădire au fost executate apoi 10 casete (suprafețe) cu matorii având grosimea de 0,50 m:

- caseta nr. 1 (7×5 m) la Est de peretele estic al secțiunii 1
- caseta nr. 2 (7×5 m) la Est de peretele estic al secțiunii 1 și la Nord de caseta 1
- caseta nr. 3 (6×6 m) la Vest de peretele vestic al secțiunii 1 și la Sud de caseta 4
- caseta nr. 4 (6×6 m) la Vest de peretele vestic al secțiunii 1 și la Sud de caseta nr. 3
- caseta nr. 5 (6×4 m) la Vest de caseta 3 și la Est de secțiunea 2
- caseta nr. 6 (7×4 m) la Vest de caseta 4 și la Est de secțiunea 2
- caseta nr. 7 (6×4 m) la Vest de secțiunea 2 și la Sud de caseta 8
- caseta nr. 8 (9×9 m) la Vest de secțiunea 2 și la Nord de caseta 7
- caseta nr. 9 (5×4 m) la Vest de caseta 8 și la Nord de caseta 7
- caseta nr. 10 (10×4 m) la Vest de caseta 8 și la Nord de caseta 9

1979

— secțiunea 3 ($38 \times 1,50$ m) executată perpendicular pe drumul roman secționând și valul de apărare al orașului

— secțiunea 4 ($30 \times 1,50$ m) executată perpendicular pe drumul roman la 5 m spre Nord de drum și la 5 m spre Est de secțiunea 3

— secțiunea 5 ($30 \times 1,50$ m) executată perpendicular pe secțiunea 4 și pe zidul vestic al clădirii N 1, paralel cu traseul drumului

— secțiunea 6 ($30 \times 1,50$ m) executată perpendicular pe secțiunea 4 și pe zidul vestic al clădirii N 1 la 5 m spre Sud de secțiunea 5, paralelă cu drumul roman și la 5 m spre Nord de acesta

- caseta nr. 11 (7×5 m) executată la Vest de secțiunea 3 și la Sud de caseta 12
- caseta nr. 12 (5×5 m) executată la Vest de secțiunea 3 și la Nord de caseta 11
- caseta nr. 13 (5×4 m) executată la Vest de secțiunea 3 și la Sud de caseta 14
- caseta nr. 14 (5×6 m) executată la Vest de secțiunea 3 și la Nord de caseta 13
- caseta nr. 15 (5×5 m) executată la Vest de secțiunea 3 și la Nord de caseta 14
- caseta nr. 16 (8×4 m) executată la Est de secțiunea 3 și la Vest de secțiunea 4, la 4 m spre Nord de marginea drumului
- caseta nr. 17 (5×4 m) executată la Est de secțiunea 3, la Vest de secțiunea 4 și la Nord de caseta 16

²¹ N. Gudea — V. Lucăcel, *Inscripții și monumente sculpturale în Muzeul de Istorie și Artă din Zalău*, Zalău, 1975, p. 11, nr. 7; p. 14, nr. 12. Trebuie remarcat că nu se cunoaște locul precis și contextul descoperirii acestor două inscripții pe terasa sanctuarelor, de aceea deocamdată nu se poate face identificarea cu precizie a celor două temple pe baza inscripțiilor.

— caseta nr. 18 (5×4 m) executată la Vest de caseta 13

— caseta nr. 19 (8×4 m) executată la Est de secțiunea 3, la Vest de secțiunea 4 și la Nord de caseta 17

Între casete și secțiuni au fost lăsați martori de 1 m lățime necesari atât pentru controlul stratigrafiei cât și pentru evacuarea pământului din casete cu ajutorul roabelor.

e. Constatări cu caracter tehnic și istoric. Secțiunile și casetele trasate în anul 1977 au dus la dezvelirea în întregime a unei clădiri care are mai multe faze de construcție. Clădirea este orientată aproximativ Sud-Est—Nord-Vest și este situată în capătul nordic al terasei sanctuarelor la cca. 6 m spre Nord de drumul pavat cu dale masive de piatră, drum care face legătura între intrarea în oraș prin valul exterior și castrul de pe Pomot. Clădirea dezvelită are lungimea de 27,40 m și lățimea de 13,50 m. Inițial (în prima fază) a fost ridicată o construcție rectangulară, cu zidurile de 0,60 m grosime, lucrate din piatră prinsă cu mortar; dimensiuni $10,50 \times 9$ m; pe latura de Vest are o absidă exterioară cu diametrul de 3,30 m. Clădirea este orientată spre Vest și a fost construită probabil în prima parte a secolului II e.n.; din straturile inferioare a apărut un sestertius de la Traianus. Merită semnalat că orientarea acestei clădiri este aceeași cu a drumului din dale de piatră care are traseul paralel și de care se află la 13 m distanță. Nu se poate preciza acum momentul când a fost demantelată clădirea și când peste ea, înglobând și folosind o parte a clădirii vechi, a fost construită o altă clădire; planul acesteia este rectangular; dimensiunile $22,60 \times 13,50$ m; orientarea Sud-Est—Nord-Vest având o înclinație de 20° spre Nord față de planul clădirii inițiale cu absidă. Această nouă clădire (faza a doua de construcție) are zidurile lucrate din piatră de carieră prinsă cu mortar, groase de 0,80 m cu o fundație solidă care coboară pînă la 1—1,25 m adîncime avînd grosimea maximă de 1,30 m, construită în trepte situate spre exteriorul clădirii. Noua construcție înglobează și folosește o parte a absidei construcției inițiale umplută parțial cu o zidărie de mortar și var formînd o platformă semicirculară ridicată pînă la nivelul de călcare al noii faze. Organizarea interioară a acestei construcții, avînd în vedere spațiul liber în interior și necesitatea susținerii acoperișului de țiglă, a impus folosirea unor aliniamente paralele de baze și coloane de piatră²². Intrarea, cu lățimea de 2 m, se afla pe latura de Est a clădirii. Datorită unei alunecări mari de teren care a afectat latura nordică a acestei clădiri, colțul nordic și zidul lung de pe această latură au alunecat spre Nord rupîndu-se. Pentru a menține în picioare aceste ziduri s-a construit din piatră un puternic contrafort în colțul nordic al clădirii, rupturile din ziduri fiind umplute cu zidărie din cărămidă. Probabil că acest contrafort nu a reușit să oprească alunecarea zidurilor, motiv pentru care credem că această clădire a fost reamenajată. Această reamenajare a fost necesară probabil și datorită distrugerilor pe care un incendiu le-a provocat clădirii, urmele lui fiind sur-

²² În Muzeul de Istorie și Artă din Zalău se păstrează o bază și o coloană de piatră descoperite cu ocazia săpăturilor din anii 1939—1940 în acest punct. Informație de la prof. L. Ghegariu. Nu se poate preciza poziția în care au fost descoperite aceste piese, găsite probabil, într-o poziție secundară, avînd în vedere amenajările ulterioare de la templu care nu necesitau acest sistem de sprijin al acoperișului.

prinse mai ales pe latura de Sud a construcției. Distrugerile provocate de alunecarea de teren au făcut ca întreg zidul de pe latura estică a clădirii, zidul din dreapta intrării să fie refăcut pe alte fundații, el prezentînd o deviație de la vechiul plan al clădirii. În această nouă fază (faza a treia de construcție) interiorul clădirii suferă modificări; presupusele șiruri de coloane din piatră sînt înlocuite cu ziduri lucrate din piatră prinse cu mortar de var, ziduri cu grosimea de 0,55 m. Ele au fost construite de-o parte și de alta a absidei interioare care se păstrează și este folosită în continuare. Noile ziduri nu au fundație adîncă; ele închid un spațiu de 19×7 m. Nu putem preciza dacă zidurile exterioare se mai păstrează și dacă mai au vre-un rol în structura clădirii (ne gîndim la susținerea unei părți din acoperiș), deoarece zidurile interioare de 0,55 m lățime, blochează practic accesul în spațiul interior situat de-a lungul zidurilor exterioare, spațiu cu lățimea de 1,50 m, prea îngust pentru a fi folosit în timpul ceremoniilor religioase. Vechea intrare cu lățimea de 2 m de pe latura de Est este și acum folosită. Datorită micșorării spațiului din interior, pe latura de Est a clădirii s-a mai adăugat o încăpere nouă cu dimensiunile de $4,75 \times 13,50$ m, avînd o deviație de cîteva grade față de orientarea generală a întregii clădiri, acest lucru datorîndu-se reclădirii cu o mică deviație de la planul general, a zidului din dreapta intrării care a dat orientarea întregii încăperi nou construite. Zidurile acestei încăperi lucrate din piatră și mortar s-au păstrat foarte slab, doar la nivelul fundațiilor, grosimea zidurilor fiind de 0,80 m. Datorită acestei situații nu s-a putut identifica locul intrării. Presupunem că ea se afla pe latura de Est a încăperii, în fața vechii intrări care se păstrează. Această presupunere se bazează pe faptul că în fața încăperii, perpendicular pe zidul ei de Est a fost identificat în exterior un pavaj. Pavajul a fost lucrat din piatră de carieră de dimensiuni mari, are lungimea de 12 m și lățimea de 0,80 m. Pavajul duce către un soclu paralelipipedic cu dimensiunile de $2 \times 2,50$ m, construit din piatră; la partea lui superioară se ajunge urcînd trei trepte amenajate tot din piatră de carieră, trepte cu lățimea de 0,40 m fiecare și înălțimea de 0,15 m. Pe acest soclu era instalat altarul pentru ofrandele destinate zeului. Acesta era locul de oficiere a ceremoniilor religioase care se desfășurau în exteriorul templului. Nu a fost găsit nici un fragment din altarul propriu zis, decît locul lui pe soclu; s-au putut preciza însă dimensiunile ce trebuia să le fi avut la bază: 2×2 m. În imediata apropiere a acestui soclu, la cca 1 m spre Est cu ocazia săpăturilor din anul 1979 a fost identificată o groapă rituală circulară (groapă sacră) cu dimensiunile de cca 10×10 m avînd adîncimea de peste 4 m²³. În jurul gropii rituale au fost precizate urmele unor pari de lemn, solizi (cu diametrul de peste 0,50 m) care probabil susțineau un acoperiș²⁴. În continuarea pavajului ce ajunge la soclu, ocolind spre Sud acest soclu se află un alt pavaj

²³ Din lipsa mijloacelor de sprijinire a pereților secțiunii nu s-a putut ajunge cu săpătura pînă la fundul gropii; ne-am oprit la adîncimea de 3,75 m.

²⁴ În campania de săpături din anul 1980 va fi cercetată în întregime această groapă urmînd a se stabili, adîncimea, poziția ei și modul de dispunere a stîlpilor ce susțineau acoperișul.

construit în aceeași manieră cu primul, avînd tot 0,80 m lățime, dar cu un traseu oblic pe vechiul pavaj și ducînd spre groapa rituală.

În interiorul templului a fost surprinsă o ultimă fază de reamenajare a construcției (faza a patra de construcție)²⁵. Datorită alunecării de teren, care probabil continua și care a afectat colțul nordic, zidul interior de 0,55 m de pe partea de Nord a fost întărit cu un zid din piatră care folosește ca liant pămîntul; pentru construirea acestui zid s-au folosit și fragmente de la monumente romane. Tot din astfel de fragmente s-a construit acum un zid transversal ce despărțea interiorul construcției în două părți. Pe latura de Sud zidul de 0,55 m grosime a fost întărit și refăcut cu un zid nou de 0,80 m grosime, lucrat din piatră prinsă cu pămînt. Și în această ultimă fază s-a folosit în continuare platforma și absida interioară a clădirilor mai vechi. Potrivit situației stratigrafice, aceste ziduri prinse cu pămînt în care s-au folosit și monumente romane datează din epoca postaugustiniană. Decopertarea în suprafețe a zonei de la Est de templu, de-o parte și de alta a pavajului ce duce spre altarul exterior, a dus la descoperirea unui alt pavaj care venea de la drumul principal; acest pavaj este foarte oblic pe direcția vechiului pavaj. El are lățimea de 1,10 m, lungimea de 12 m și a fost lucrat într-o altă tehnică decît vechiul pavaj. Pe margini sînt așezate pietre de dimensiuni mijlocii, mijlocul fiind umplut cu bucăți mici de piatră spartă. Acest pavaj face legătura dintre drumul mare care străbate întreaga terasă a sanctualelor și vechiul pavaj roman cu care face legătura la 6 m de la intrarea în templu. Stratigrafic acest pavaj aparține perioadei postaugustiniene. Nivelul de locuire al construcției ce aparține epocii postaugustiniene datează, potrivit situației stratigrafice la sfîrșitul secolului III, începutul secolului IV e.n. neputîndu-se stabili limita în timp a locuirii în secolul IV e.n. Zidurile construcției din secolele III—IV e.n. cuprinsă în interiorul templului formează un plan aproximativ de biserică paleocreștină cu absida înglobată în încăperea centrală, care a fost împărțită în două (naos, pronaos) de zidurile făcute din monumente vechi. Nu se poate preciza dacă în secolul IV e.n. încăperea adăugată în faza a treia de construcție pe latura de Est, a fost folosită și care a fost rolul ei în cadrul bisericii. Pavajul de epocă postaugustiniană care face legătura de la drum spre construcție este un argument în plus pentru datarea tîrzie a ultimei faze (a patra) de amenajări a interiorului, cu ziduri prinse cu pămînt care folosesc și monumente romane. Datorită distrugerii altarului „păgîn” și a soclului, zona din jurul lor era probabil acoperită de pietre și dărîmături, calea de acces spre templu pe vechiul pavaj era blocată. Construirea unui pavaj nou, într-o tehnică deosebită de cea clasică romană, care să facă legătura de la drum la biserică duce la presupunerea că a fost realizat numai după distrugerea locului de cult păgîn (altar și soclu) din exterior — lucru posibil numai după plecarea celor care oficiau în acest templu²⁶ autoritățile orașului (demnitari, preoți, trupe). Identificarea acestei construcții cu un lăcaș de cult paleocreștin este susținută în primul rînd de planul respectiv, care are bune analogii în lumea

²⁵ Al. Matei, în *Acta MP*, 3, 1979, p. 478 s.v. Moigrad.

²⁶ Trupele romane, între care și numerus Palmyrenorum Porolissensium, au staționat la Porolissum pînă la abandonarea provinciei.

paleocreștină, precum și de poziția stratigrafică, sigur postaureliană. Săpăturile arheologice din anul 1979, la Est de acest templu, au identificat urmele mai multor clădiri construite probabil într-o perioadă anterioară ridicării la marginea terasei a valului și șanțului de apărare; dar în același timp au fost identificate și construcții care au fost ridicate peste acest val. Cercetările fiind la început nu permit deocamdată considerații de ordin cronologic mai precise. f. *Cîteva considerații în legătură cu materialul arheologic.* Săpăturile executate în această zonă nu au scos la lumină material arheologic prea numeros; el este reprezentat mai ales prin material de construcție din ceramică (cărămizi, țigle), parțial șampilat sau grafitat cu semnul NP = n(umerus) p(almyrenorum) unitatea militară al cărui zeu era adorat în templu. Aici au fost descoperite mai multe monete romane imperiale majoritatea după începutul secolului III e.n., cîteva fragmente de piese de bronz; în interior au apărut relativ puține fragmente de la vase ceramice, majoritatea acestora aparținând în afara templului. Printre piesele deosebite apărute în interiorul templului amintim o camee lucrată din sardonix, ce reprezenta în profil bustul zeiței Minerva; camea are dimensiunile $3,6 \times 2,5$ cm, fiind una din cele mai mari piese de acest gen descoperite prin săpături arheologice în Dacia. În interiorul templului a apărut o mică statueta de bronz reprezentînd pe Harpocrate. Din groapa rituală care a fost secționată de secțiunea 3, pe lângă numeroasele fragmente de vase ceramice și oase de animale a apărut și un inel de bronz cu inscripția BALANUS.

Avînd în vedere materialul tegular (țiglele) cu numele trupei: numerus palmyrenorum precum și inscripția de pe inelul mai sus amintit înclinăm să credem că în acest templu era adorat zeul oriental Bel. Coroborînd datele pe care le-au oferit cercetările arheologice de la templu cu datele cuprinse în inscripția descoperită în anul 1939²⁷ aici, identificăm templul inițial dedicat zeului Bel cu clădirea care aparține fazei a doua de construcție, iar clădirea templului distrus prin foc și refăcut de trupa de arcași o identificăm cu clădirea aparținînd fazei a treia de construcție. Încercînd o datare a acestor faze de construcție pe baza datelor oferite de arheologie și de cele din inscripția mai sus amintită se pot presupune următoarele: faza I (clădirea cu absidă) a fost construită în prima jumătate a secolului II e.n. ea continuînd pînă la sfîrșitul secolului II e.n.; atunci a fost construit templul inițial al lui Bel (faza a II-a) și s-a petrecut probabil alunecarea de teren; faza a III-a probabil cu ocazia vizitei la Porolissum a împăratului Caracalla în 213 e.n. templul a fost reclădit de arcașii palmyreni; faza a IV-a datează de la sfîrșitul secolului III și din secolul IV e.n. — bislică paleocreștină. Cercetarea exhaustivă a gropii sacre va aduce, sperăm, date în plus care să ne poată permite o eventuală datare mai precisă a celor patru faze de construcție sesizate la acest interesant monument arheologic.

Clădirea N 1. a. Poziția în cadrul complexului. Pe terasa sanctualelor la 50 m spre Sud-Est de clădirea N 2 a fost dezvelită în anul 1977 prin săpături o construcție rectangulară numită convențional N 1. b. *Descrierea tere-*

²⁷ Vezi nota 24

nului. Clădirea este situată pe o porțiune mai lată și relativ mai dreaptă a terasei fiind situată foarte aproape de drum, dar la distanță mai mare de valul de apărare. c. Clădirea a fost identificată în anul 1958 când a fost cercetată parțial²⁸. A fost executată o secțiune care a urmărit identificarea drumului și a clădirii și nu cercetarea ei exhaustivă. d. *Săpăturile executate în anii 1977—1979* au urmărit decopertarea și cercetarea întregii clădiri. Au fost executate următoarele lucrări:

— secțiunea 1 (40×1,50 m) orientată Nord-Vest — Sud-Est executată paralel cu axa longitudinală a clădirii peste drumul roman și peste valul de apărare. Ea a fost trasată peste același loc cu secțiunea din anul 1958

— caseta nr. 1 (16×5 m) spre Vest de peretele vestic al secțiunii 1 a decopertat latura vestică a clădirii.

— caseta nr. 2 (16×6 m) la Est de peretele estic al secțiunii 1 a decopertat latura estică a clădirii

e. *Constatări cu caracter tehnic și istoric*. Secțiunea și cele două casete executate în anul 1977 au dus la identificarea unei construcții rectangulare; dimensiuni 15,70×11,10 m; zidurile au fost lucrate din piatră de carieră prinsă cu mortar; clădirea este situată la 0,30 m de drumul roman și are orientarea aproximativ Nord-Nord-Est; grosimea zidurilor este de 0,70 m; grosimea fundației este aceeași cu a zidurilor; înălțimea ei este de 0,40 m. Clădirea prezintă în interior un zid care crează două încăperi de 9,70×7,20 m și 9,70×6,45 m; zidul interior are grosimea de 0,50 m, iar la mijlocul său exista un spațiu liber cu lățimea de cca. 1,50—2 m care permitea accesul dintr-o încăpere în alta. Datorită înălțimii mici a zidurilor, păstrate doar la nivelul fundațiilor, nu s-a putut stabili pe care latură a construcției s-a aflat intrarea. Secțiunea N 1/4 executată între clădirile N 1 și N 2 a identificat lângă latura de Vest a clădirii N 1 o groapă circulară cu diametrul de 6—7 m. Groapa a fost secționată, stabilindu-se adâncimea ei de 3,50 m. Din groapă au apărut mai multe monete, multe fragmente ceramice, chiar vase întregibile, oase de animale. Datorită dimensiunilor și conținutului deosebit al gropii, amplasarea ei la cca 1,50—2 m Vest de latura clădirii N 1 considerăm că groapa avea o destinație specială, servind ca groapă rituală la fel ca groapa identificată la Sud-Est de templul lui Bel. La Vest de cea de a doua groapă rituală, în imediata apropiere a ei a fost identificat un postament slab păstrat cu lățimea de 2 m, lucrat din pietre plate de carieră, care formau un fel de bază (soclu = altar) unde se oficiau slujbele religioase; analogia apropiată cu altarul exterior, al templului zeului Bel ne face să presupunem acest lucru. Având în vedere că acest soclu a fost identificat doar în porțiunea de 1,50 m (care era lățimea secțiunii N 2/4), nefiind dezvelit în întregime, nu putem cunoaște deocamdată cu precizie destinația acestui postament. Sperăm însă că dezvelirea lui în întregime va aduce argumente care să susțină destinația propusă acum. Datorită poziției gropii rituale și a presupusului altar, considerăm că intrarea se afla pe latura de Vest a clădirii. Din groapa rituală pe lângă numeroasele fragmente ceramice și vase întregi-

²⁸ M. Macrea, în *Materiale*, 7, 1961, p. 377—378.

bile, fibule, monete (a fost descoperită o piesă de bronz de la Philippus Arabs, prezența căreia constituie un indiciu deosebit pentru datarea materialelor din groapă și în raport de acestea și a clădirii N 2 construită probabil în secolul III e.n.). În interiorul acestei clădiri nu au fost descoperite piese deosebite: câteva monete imperiale, fragmente ceramice, câteva fragmente de terra sigillata, o lamă de pumnal de fier, materiale ceramice pentru construcții. În clădire nu au fost descoperite nici urme ale instalației de încălzire (hypocaust). Datorită prezenței în imediata ei apropiere a gropii rituale sugerăm caracterul de cult al clădirii N 1. Cercetarea exhaustivă a gropii rituale va aduce, sperăm, date care să ofere posibilitatea identificării zeului al cărui cult era oficiat în această construcție.

ALEXANDRU V. MATEI²⁹

III. *Drumul roman (K) a. Poziția în cadrul complexului.* Porțiunea identificată și cunoscută acum reprezintă artera de drum care intră în oraș dinspre Nord-Vest, venind dinspre porțile Meseșului, și urcă pe terasa sanctuarelor îndreptându-se spre castrul de pe Pomet, mai precis spre *porta praetoria*. Eventualele ramificații ale acestui drum nu pot fi stabilite fără ajutorul unei fotografii aeriene sau, așa cum procedăm noi, fără cercetarea sistematică succesivă a traseului său. b. *Descrierea terenului.* Intrînd în oraș drumul roman urmează direcția Nord-Sud cam pe mijlocul axei teraselor care se succed în pantă spre colțul de Nord al castrului. Traseul drumului este relativ rectiliniu. La capătul pantei, sub colțul castrului, drumul străbate o terasă orizontală, evident pregătită artificial. c. *Săpături anterioare.* Pentru prima dată a fost dezvelită o porțiune de drum în anul 1939³⁰. Ea se afla sub colțul de Nord al castrului și a fost identificată datorită unei secțiuni menite să identifice toate elementele defensive ale castrului (= secțiunea K 1). În prezent pietrele drumului în această porțiune de cca. 30 m au fost scoase, transportate și folosite la construcții. În anul 1958 a fost executată o a doua secțiune peste drum pe terasa sanctuarelor în zona clădirii N 1³¹ (= secțiunea K 2). d. *Săpăturile executate în anii 1977—1978.*

1977

- secțiunea K 3 (= secțiunea N 2/1) executată peste drum și peste templul N 2
- peste drumul roman și peste clădirea N 2
- secțiunea K 5 (7×1,50 m) executată peste drum, la 25 m spre Sud de secțiunea K 3
- secțiunea K 6 (7×1,50 m) executată peste drum la 20 m spre Sud-Est de secțiunea K 2
- secțiunea K 7 (7×1,50 m) executată peste drum la 20 m spre Sud-Est de secțiunea K 6
- secțiunea K 8 (7×1,50 m) executată peste drum la 25 m spre Sud-Est de secțiunea K 7

²⁹ În anul 1977 la clădirea N 1 a condus lucrările V. Lucăcel.

³⁰ Vezi raportul lui L. Ghergariu din *Acta MP*, 4, 1980, p.

³¹ M. Macrea și colab., în *op. cit.*

e. *Constatări cu caracter tehnic și istoric.* Drumul este larg de 4,50—5 m; în unele părți, de pildă pe lângă templul N 2 lățimea lui crește. În porțiunile în pantă accentuată (între secțiunile K 2—K 8) latura dinspre ripă a drumului s-a desfășurat pietrele ei alunecând în jos, spre Sud-Vest. A fost construit din bolovani mari. La margine au fost așezate pietre cu marginea dreaptă. Pe mijloc a fost identificat un șir de bolovani cu concavitate longitudinală care formau un canal median servind la scurgerea apei. De la secțiunea K 8 în jos, în pantă au fost identificate pe o lungime de 5—7 m adânciturile făcute de roțile vehiculelor. Distanța între aceste adâncituri permite să se aprecieze ecartamentul acestor vehicule și faptul că romanii foloseau roți cu bandaj din fier. f. *Materialul arheologic* provenit din secțiunile peste drum este puțin și nesemnificativ. În afara numeroaselor fragmente ceramice care constituie 90% din întregul material recoltat aici am menționa câteva monete, câteva fragmente din plăci mari de bronz provenind de la statui; au fost găsite deasemenea numeroase piese din fier.

EUGEN CHIRILA

IV. *Lucrările de conservare și restaurare*

Făcînd parte din categoria monumentelor istorice, noțiune care cuprinde „atît creația arhitecturală izolată cît și așezarea urbană sau rurală care aduce mărturia unei civilizații sau a unui monument istoric”³² vestigiile complexului arheologic Porolissum au fost cuprinse în patrimoniul cultural național conform legii 63/1974. Importanța lor deosebită ne obligă la conservarea și restaurarea lor.

Măsurile ce trebuiau luate pentru a asigura supraviețuirea în timp a acestui complex arheologic, au necesitat un studiu îndelungat (materialele de construcție, lianții, modalitățile de execuție, sistemul etc.); în aceeași măsură s-a pus problema elementelor care trebuiau conservate, a aspectului general pe care îl va lua complexul, modalitățile de transformare a acestor locuri într-un important centru muzeografic, turistic și științific.

Prin conservare am înțeles, și în general se înțelege, întregul șir de măsuri avînd drept scop păstrarea monumentului în bună stare, și drept urmare, prelungirea existenței sale în timp prin oprirea procesului de distrugere, de ruinare. Conservarea cuprinde o gamă întreagă de lucrări, de la simple operații de întreținere și reparații, pînă la măsuri complicate de consolidare a monumentelor. Trăsătura distinctivă a lucrărilor de conservare este aceea că ele nu își propun modificarea aspectului, păstrîndu-l în forma în care a ajuns pînă la zilele noastre³³. Conservarea în situ a zidurilor vechi este, pe cît posibil prima condiție a conservării care trebuie respectată. Ea face să reiasă marea importanță pe care epoca noastră o acordă salvării marilor ansambluri istorice. Adăugirile contemporane nu pot fi tolerate decît în măsura în care ele respectă toate părțile interesante ale edificiului, cadrul său tradițional,

³² Gh. Curinschi, *Restaurarea monumentelor*, București, 1968, p. 14.

³³ *Idem*, p. 21.

echilibrul și legătura monumentului cu peisajul înconjurător. În acest context restaurarea este concepută ca o operație ce trebuia să aibă ca scop conservarea și punerea în evidență a valorii istorice și estetice a monumentului și se bazează pe rămășițele trecutului și pe documente autentice³⁴.

După cum se știe procesul de restaurare a unui monument, în lumina metodologiei actuale include patru operații esențiale: cercetarea, releveul, proiectarea și execuția. Cercetarea precede și însoțește toate celelalte faze ale restaurării (releveul, proiectarea și execuția). Ea include atât cercetarea propriu-zisă (științifică) a complexului arheologic, cât și cercetarea stadiului în care se află monumentele înainte de începerea lucrărilor de conservare și restaurare.

Cercetările arheologice executate în campaniile din anii 1977—1979 la Porolissum au scos la lumină o parte din construcțiile marelui complex: cele patru porți, două turnuri de colț și două turnuri de curtină ale castrului mare de pe Pomet și o parte din clădirea comandamentului (principia); două temple de pe terasa sanctuarelor și drumul pavat cu dale din piatră în aceeași porțiune a complexului.

Ținând seama că releveul monumentelor este necesar a fi întocmit înainte de începerea lucrărilor de conservare și restaurare, el servind la elaborarea primei faze de proiectare, am folosit pentru aceasta atât planul general cât și planurile fiecărui obiectiv în parte (Fig. 1; fig. 2; 4) realizate în timpul cercetărilor.

Proiectul și devizul de restaurare a fost întocmit de către Institutul Județean Sălaj de proiectare, care pentru documentare a trimis un arhitect pe șantierul arheologic pentru a compara și controla desenele întocmite de noi cu realitatea pe teren.

Ca modalitate de lucru pentru conservarea și restaurarea zidurilor s-a preconizat scoaterea porțiunilor de zid distruse și refacerea lor cu mortar proaspăt. Pentru a se putea delimita mai ușor zidurile originale de refacerile contemporane (actuale) s-a preconizat marcarea acestui lucru printr-o bandă de ciment colorat. Execuția trebuia să pună în practică tot ceea ce se prevăzuse în proiectul de restaurare. La refacerea zidurilor s-a urmărit în special, să se lucreze într-o manieră care să respecte aspectul general al zidurilor antice, acesta fiind una din cele mai importante lucrări de care depinde calitatea restaurării și aspectul estetic al întregului monument.

Lucrările de conservare și restaurare s-au executat pe o perioadă de două campanii. În anul 1978 lucrările au fost încredințate unei echipe de zidari de la C.A.P. Mirșid sub supravegherea directă a unui specialist de la muzeu; s-au efectuat lucrări la templele N 1 și N 2 de pe „Terasa sanctuarelor”. La clădirea N 1 a fost necesară demolarea zidurilor laterale până la nivelul de călcare antic, după care au fost refăcute cu piatra originală și cu foarte mici completări de piatră nouă (locală, probabil de aceeași proveniență cu cea folosită de romani); zidurile au fost ridicate la înălțimea de 0,50—0,75 m

³⁴ G. Ionescu, în *Monumente istorice. Studii și lucrări de restaurare*, București, 1967, 2, art. 9, p. 11.

cu foarte puțin peste nivelul lor real la descoperire. La clădirea N 2, templul lui Liber Pater, lucrările au fost mai complexe; au fost necesare operații de demolare a unor ziduri și apoi refacerea lor, precum și lucrări de consolidare a colțului de Nord unde s-a petrecut o alunecare de teren încă din antichitate. Această alunecare, accentuată apoi probabil în epocile ulterioare, a făcut ca zidurile de pe laturile de Nord-Vest și Nord-Est să se încline și ele destul de puternic spre Nord. În primul rînd au fost făcute lucrări de consolidare a terenului la o adîncime destul de mare cu beton ciclopian, iar apoi refacerea tuturor zidurilor monumentului la lățimea și înălțimea originală (0,50—1,50 m). Pentru marcarea fazelor de construcție a acestui obiectiv, mortarul folosit a fost colorat diferit. *Fig. 6.*

În anul 1979 executarea lucrărilor de conservare și restaurare a fost făcută de către o echipă de zidari de la Întreprinderea Județeană de Gospodărie Comunală și Locativă Zalău sub conducerea unui tehnician și asistat de un specialist de la muzeu. Sperăm ca această echipă să se specializeze în anii următori pentru a fi folosită în continuare. Lucrările s-au efectuat la porta praetoria (*Fig. 7/1—3*), porta principalis dextra (*Fig. 9/1—2*) și porta principalis sinistra (*Fig. 8/1—2*). Și la aceste obiective a fost necesară demontarea zidurilor în porțiunea cu liant (mortar antic) deteriorat pînă la nivelul la care a fost identificată ligatura nealterată; apoi au fost refăcute cu mortar și pietrele originale; partea superioară a fost completată cu piatră de la cariera din apropiere (dealul Măgura). Zidurile au fost ridicate la înălțimea de 0,50—1,50 m; la porta praetoria unde panta terenului are o înclinație foarte mare partea din față a bastioanelor rotunjite a fost ridicată pînă la înălțimea de 2 m (*Fig. 10/2—3*). Într-o etapă ulterioară urmează să se execute rostuirea zidurilor la toate obiectivele restaurate și aplicarea cu această ocazie a unei benzi de coment puțin colorată care să delimiteze zidurile originale de completările făcute de noi.

VASILE LUCĂCEL³⁶

EUGEN CHIRILĂ — NICOLAE GUDEA — ALEXANDRU V.
MATEI — VASILE LUCĂCEL

VORLAUFIGER BERICHT ÜBER DIE IN DEN JAHREN 1977—1979 IN MOIGRAD (POROLISSUM) DURCHFÜHRTEN ARCHÄOLOGISCHEN AUSGRABUNGEN

(Zusammenfassung)

Die Verfasser legen einen vorläufiger Bericht über die in Jahren 1977—1979 in Moigrad (Porolissum) Kreis Sălaj, durchgeführten archäologischen Ausgrabungen und Erhaltungs- bzw. Wiederherstellungsarbeiten vor. Da das Gebiet des römischen Komplexes besonders gross ist, wurde es in mehrere Abschnitte eingeteilt: die Befestigungen (A—G: das Römerlager von Pomet, das Lager von Citera; die Erdbefestigung von Citera; die Erdlager von Brebi; der Erdwall; die Verteidigungssteinmauer, die Türme), die Stadt (I—O: das

³⁶ Lucrările de restaurare de la clădirea N 2 au fost executate sub supravegherea lui Al. V. Matei.

Amphiteater, die Bäder, die Wege, die Gebäudegruppen auf verschiedenen Terrassen) und die Friedhöfe (P). *Abb. 1.* In den ersten drei Jahren der Ausgrabungen wurden untersucht: das Römerlager von Pomet (A), Grabungen geleitet von N. Gudea; die Gebäude auf der Terrasse der Heiligtümer (N) Grabungen geleitet von Al. V. Matei; der Römerweg (K), Grabungen geleitet von E. Chirilă (gleichzeitig verantwortlich für die Ausgrabungen) und es wurden Erhaltungsarbeiten am Lager und den Gebäuden auf der Terasse N unter der Leitung von V. Lucăcel durchgeführt. Jedes dieser bearbeiteten Objekte erscheint im Bericht in folgender Reihenfolge: die Beschreibung des Terrains auf dem sich das Objekt befindet; die vor 1977 durchgeführten Ausgrabungen; die in Zeitraum 1977—1979 durchgeführten Arbeiten; einige historische und archäologische Feststellungen.

Die meisten Geldmittel wurden bis jetzt für das Lager vom Pomet (A) aufgewendet, das als Referenz- und Orientierungsobjekt im Rahmen des Komplexes angesehen wird. Da schon Ausgrabungen im Lager durchgeführt, deren Ergebnisse aber nur zum Teil veröffentlicht waren und es keinen Plan der Befestigung gab, wurden alle hauptsächlich Punkte des Lagers abermals erforscht. Die neuen Ausgrabungen ermöglichten die Feststellung eines Verhältnismässig korrekten Lagerplanes (*Abb. 2*) und die genaue Feststellung der Verteidigungsselemente (der Erdwall, der Verteidigungsgraben, die Steinmauer, die Tore, die Ecktürme und die Zwischentürme). Es wurde auch das Kommandaturgebäude (*principia*) identifiziert, aber die Untersuchung ist noch nicht abgeschlossen. Die Existenz einer Erdwall-Phase wurde bestätigt. Andere Elemente dieser Phase wurden vorläufig nicht identifiziert. Zahlreiche sind die Daten über das durch Steinmauer geschützte Lager. Die Ausgrabungen haben die vorher durch auf allen Seiten gemachte Schnitte festgestellten Ausmaße bestätigt. Weiter wurde präzisiert dass die Steinbefestigung zu Beginn des 3. Jhdts. u.Z. errichtet wurde. Gleichmassen wurde eine Reparaturphase der Steinmauer bestätigt, die um die Mitte des 3. Jhdts, wenn nicht späteren, zu datieren ist. Die in die Mauer eingelassenen Inschriften (*Abb. 3*) gestatten vorläufig diese Datierung. Auf grund des im Lager entdeckten epigraphischen Ziegelmateriale kann man behaupten, dass mehrere Einheiten an der Errichtung des Lagers teilnahmen: *legio III Gallica*, *legio VII Gemina Felix*, *cohors III*, *cohors V Lingonum*. Man kann noch nicht genau sagen, welche dieser Einheiten ihre ständige Garnison im Lager hatte. Der Bericht schliesst mit einigen Betrachtungen über das archäologische Material des Lagers.

Das zweite Objekt— die Gebäude auf der Terrasse der Heiligtümer — gehört, schon der eigentlichen Stadt. Es werden mehrere Schnitte und Kassetten durchgeführt und zwei Gebäude, nr. 1 und nr. 2, vollständig aufgedeckt. *Abb. 4.* Es wird angenommen, dass beide Gebäude Tempel waren. Einzelheiten wurden aber vor allem für nr. 2 vorgelegt. Hier wurden mehrere Bauphasen identifiziert. Die Beiden letzten, am Anfang der 3. Jhdts, bzw. nach Aufgabe der Provinz errichtet, sind von besonderem historischen Interesse. In der Nähe beider Tempel wurden die Spuren von zwei rituellen Gruben entdeckt, deren Untersuchung noch nicht abgeschlossen ist. Zwischen den beiden Tempeln wurden zwei Gebäude und der Verteidigungswall identifiziert, die untereinander einerseits und mit dem Wall andererseits in verschiedener chronologischer Beziehung stehen, deren Untersuchung aber noch nicht beendet ist.

Das dritte Objekt ist der Römerweg (K); — Seine Strecke wurde auf der Terrasse der Heiligtümer, bei Eingang in die Stadt und längs der Gebäude in südlicher Richtung gegen das Lager am Pomet aussteigend- identifiziert (*Abb. 5*). Er wurde durch mehrere aufeinanderfolgende Schnitte, in einer Distanz von etwa 200 m zwischen den Gebäuden nr. 1 und nr. 2 und dann noch 150—200 m weiter nach Süden identifiziert. In diesem Abschnitt wurde er zur Gänze aufgedeckt. Der Weg ist 4,50—5 m breit, wurde aus grossen, vulkanischen Steinplatten hergestellt- und ist an einigen Stellen vollständig erhalten. Zu seinen beiden Seiten wurden durch Schnitte andere Bauten identifiziert, die untersucht werden müssen.

An die Gebäuden nr. 1 und nr. 2, an der Nord-Ost (*praetoria*), Süd-Ost (*principalis dextra*), und Nord-West (*principalis sinistra*) Tore des Lagers wurden Wiederherstellungsarbeiten und Erhaltungsarbeiten durchgeführt. (*Abb. 6—9*).

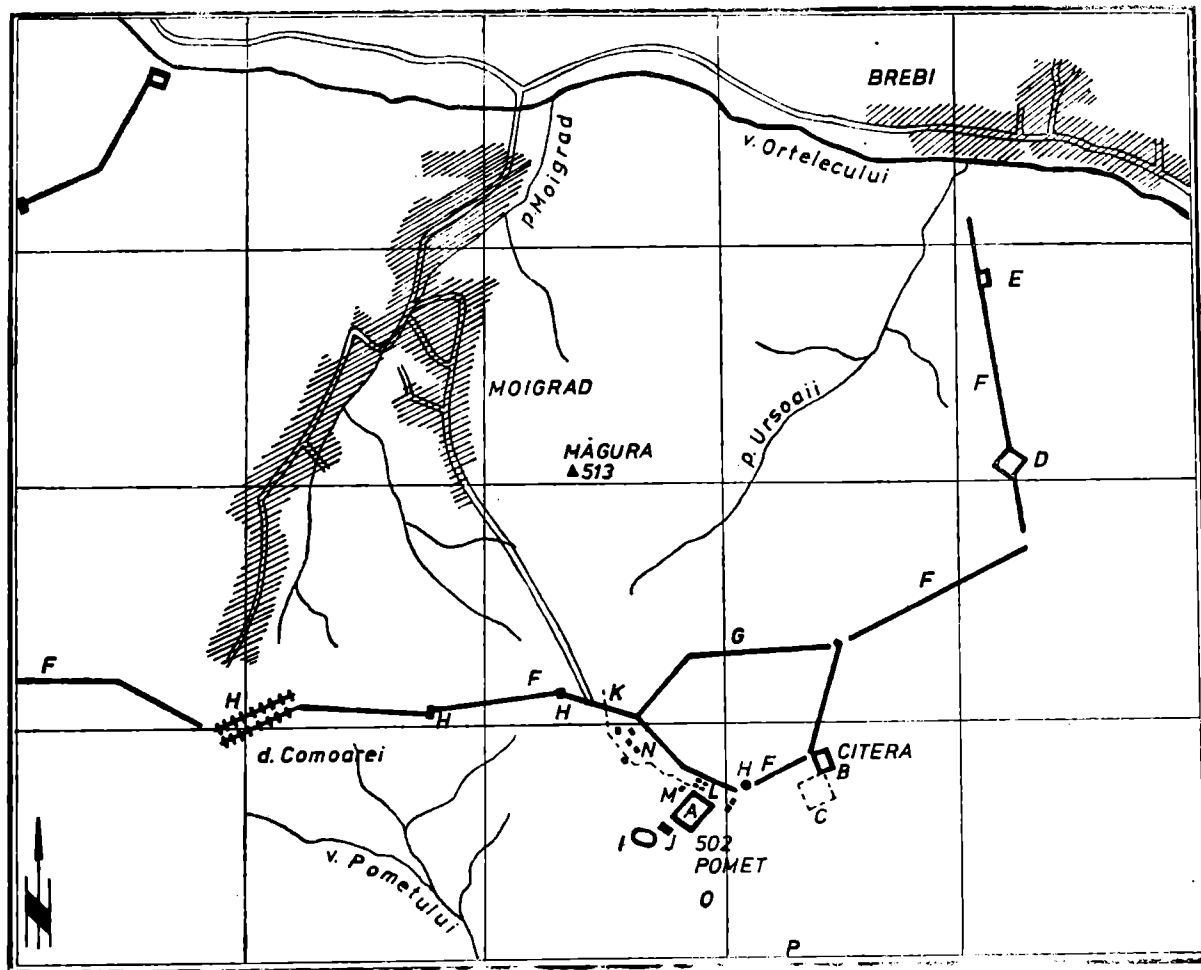

Fig. 1. Planul complexului de la Porolissum (întocmit de N. Gudea după fotografie aeriană și după rezultatele cercetărilor arheologice de pînă acum)

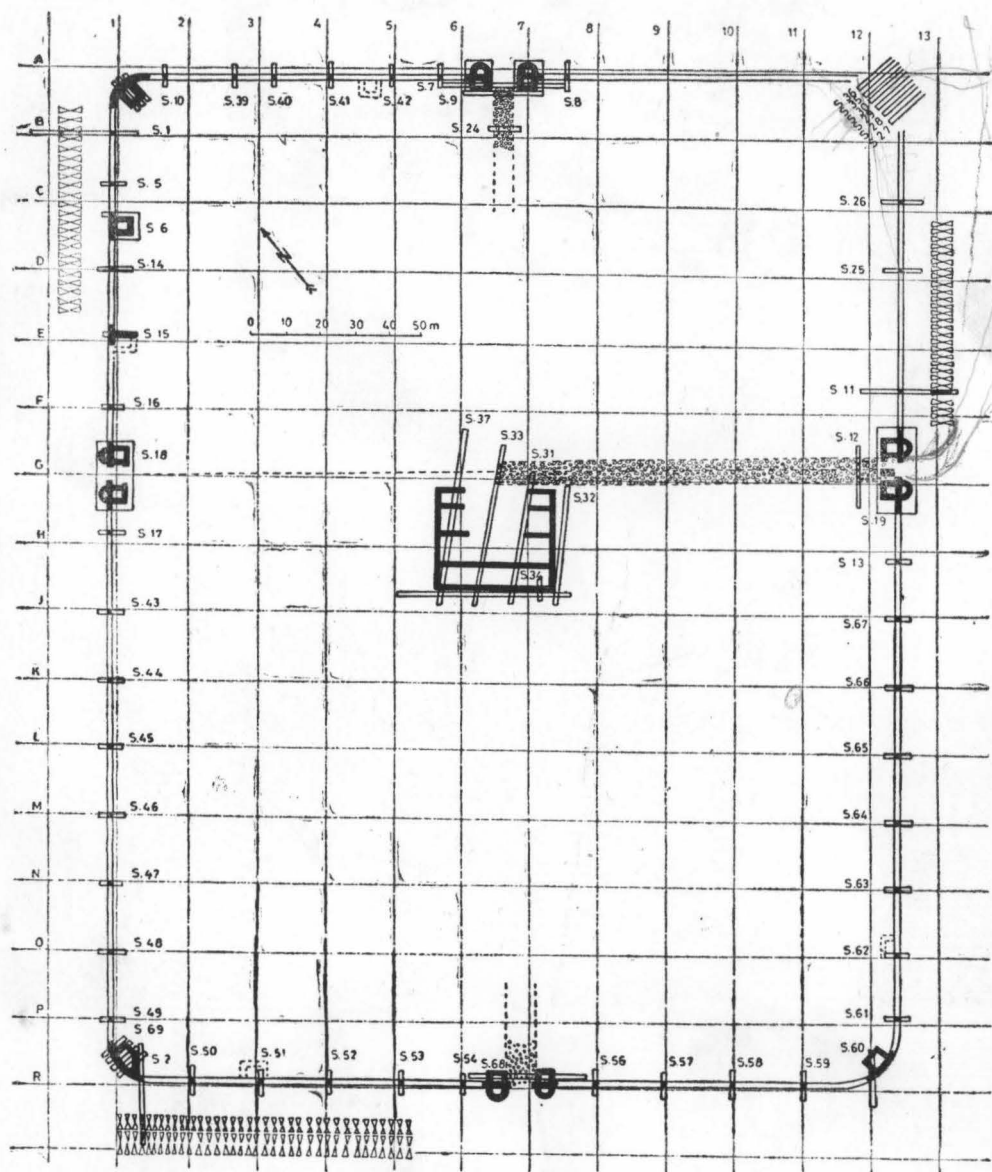

Fig. 2. Planul castrului de pe Pomet cu săpăturile

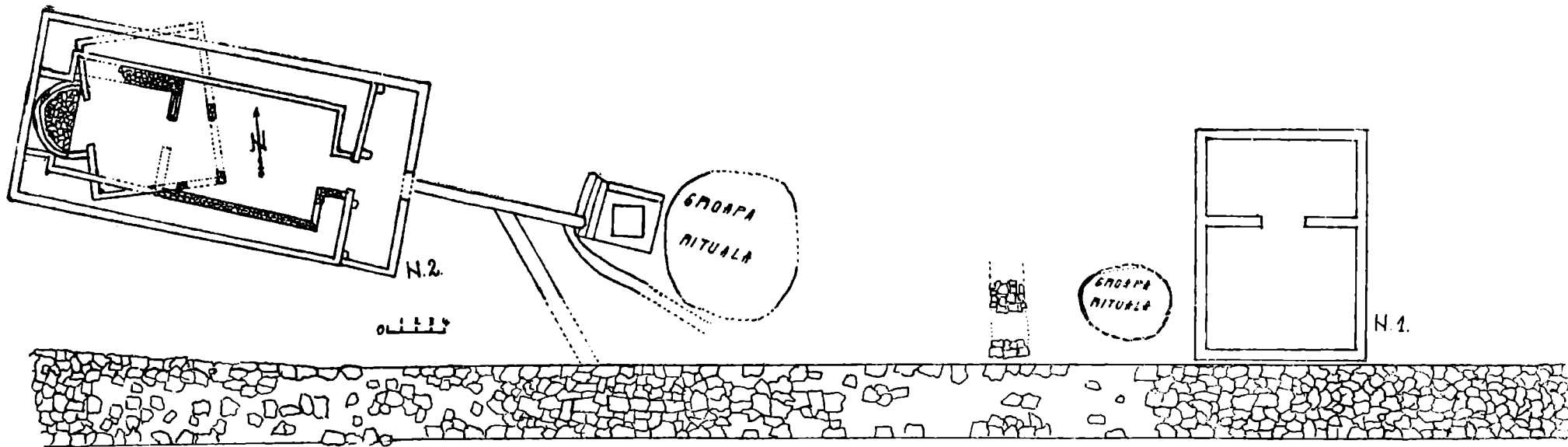

Fig. 4. Planul terasei sanctuarelor cu săpăturile pe drum și la clădirile N 1 și N 2.

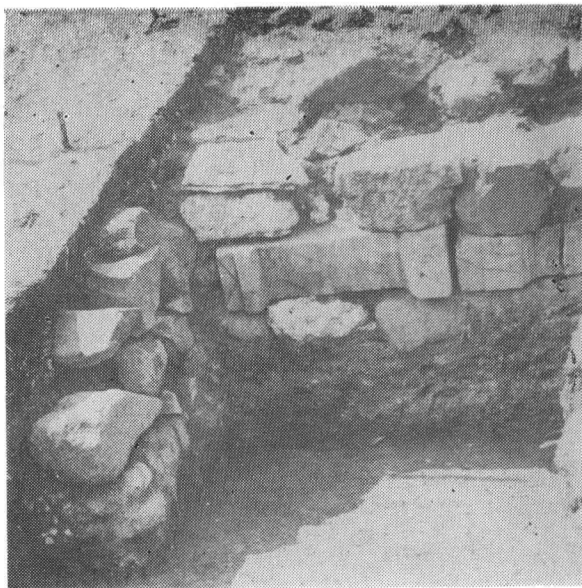
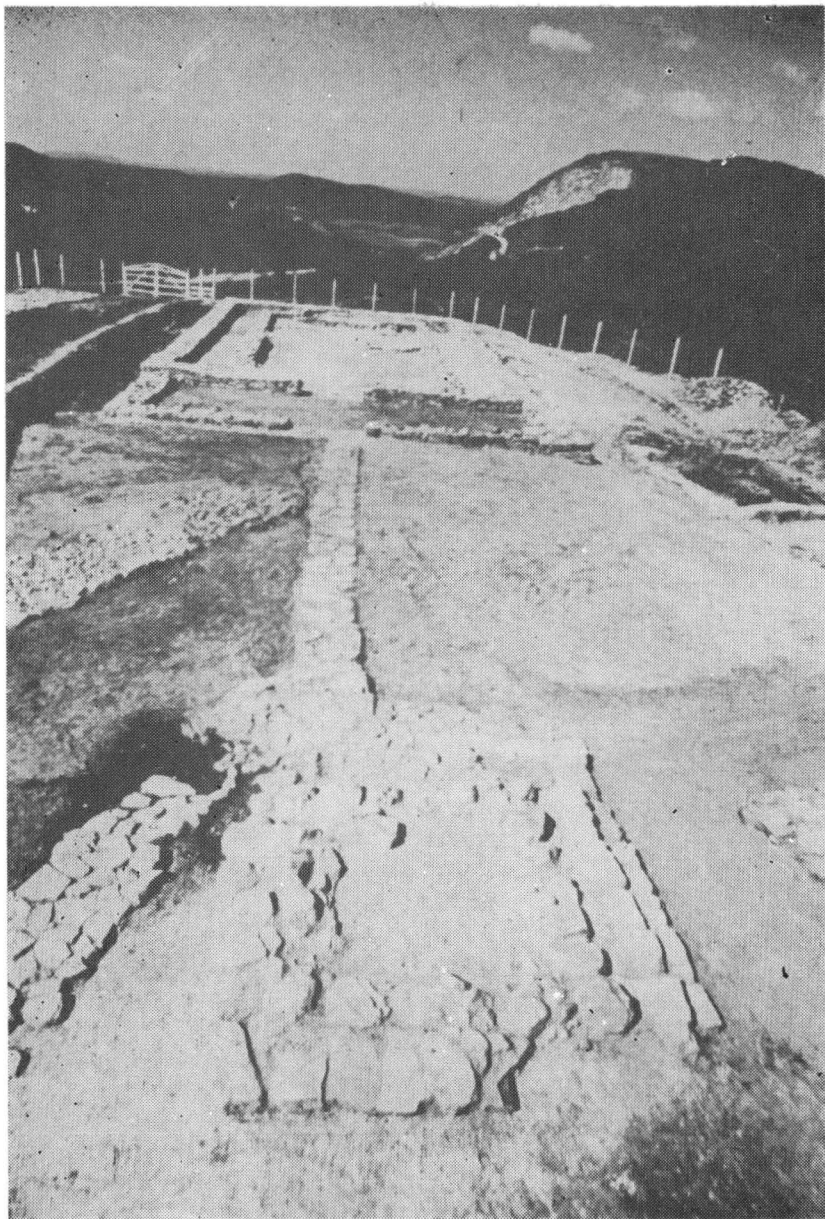

Fig. 3. Inscriptiile descoperite în secțiunea 63 încastrate în zidul de incintă

Fig. 5. Fotografie a drumului în zona clădirii N1

Fig. 6. Vedere de ansamblu a clădirii N 2 cu lucrările de restaurare și conservare

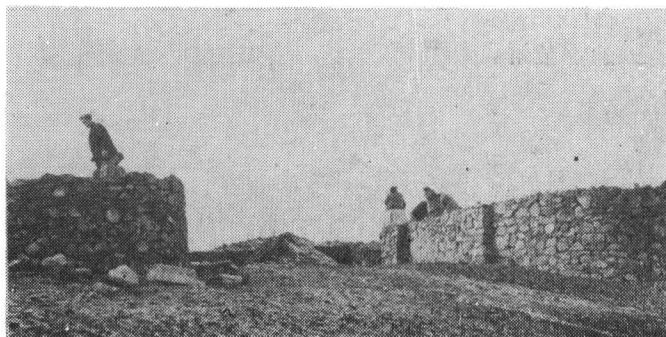
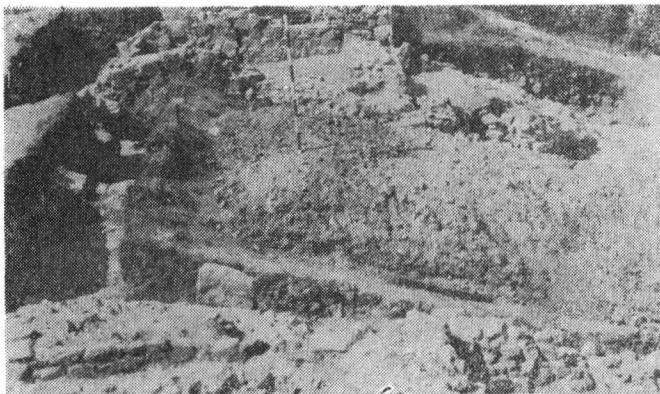

Fig. 7. Porta praetoria — lucrările de restaurare și conservare. 1. vedere a porții înaintea începerii lucrărilor. 2. vedere a porții dinspre exterior în timpul lucrărilor. 3. vedere a bastionului de Nord, restaurat.

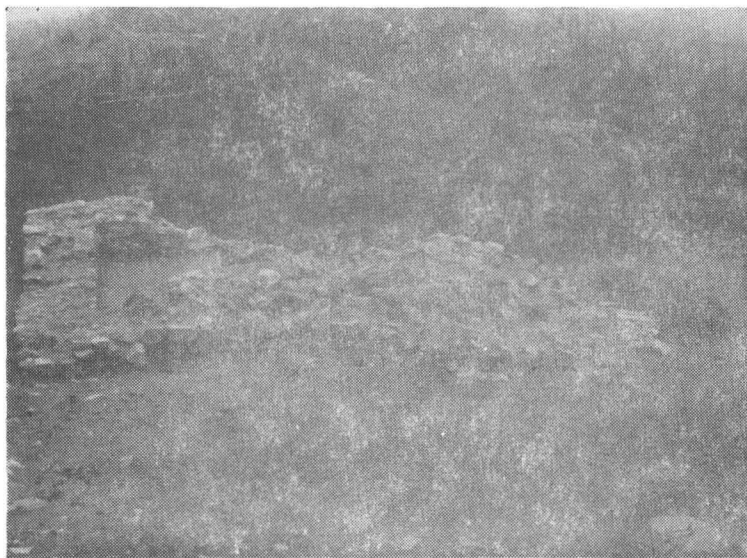

Fig. 8. Porta principalis sinistra. 1. vedere a bastionului de Vest înainte de conservare. 2. vedere a bastionului de Vest după conservare.

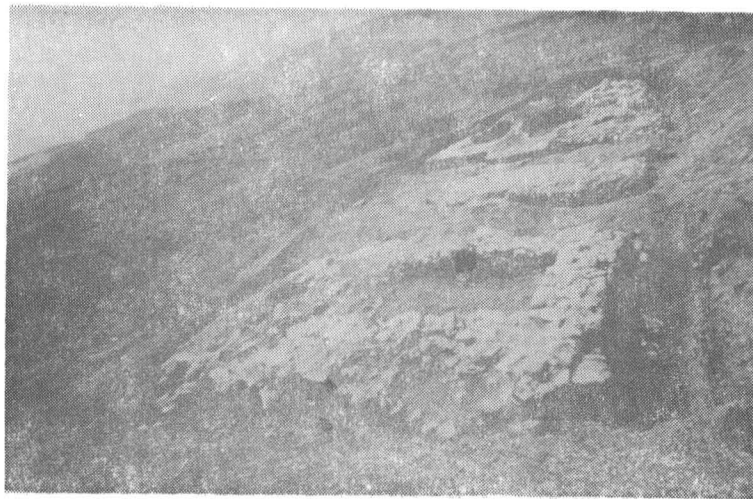

Fig. 9. Porta principalis dextra. 1. vedere generală a porții la încheierea cercetărilor 2. vedere a bastionului de conservare.